

N a g y János

A helyes kiejtés tanítása verselemzés közben

Több nyáron át tanítottam anyanyelvünket külföldieknek a Debreceni Nyári Egyetemen. Csoportjaim között kezdők és haladók is voltak, bennük nyolc-tíz nemzet fiai. Munkám közben sokat kísérleteztem, tapasztalataim ugyanis meggyőztek arról, hogy a külföldieknek "rejtve", "bújtatva" kell és lehet megtanítani nyelvünk jellemzőit.

Egyik legutóbbi - 1968-as kísérletemről szeretnék most beszámolni. Csoportom angol, francia, lengyel, német és orosz tanárokból, fordítókból s egyetemi hallgatókból állt. Irodalomra, versekre hangolt társaság volt. A franciák voltak a "legbeavatottabbak", Adyt, József Attilát és Radnótit meglepő alapossággal ismerték. Az ő megismerési szenvedélyük megszálta a többieket is.

Beszélgetésünk közben egyszer azt állapítottuk meg: csak az élvezheti a szép verset, aki a hangszerelését értelmezni tudja. A vers hangszerelését élményszerű hangtani ismeret nélkül megérteni nem lehet. E törvényszerű következtetéseket igazoltattam hallgatóimmal kísérleteim során. Igazolásként olyan versrészleteket választottam ki, amelyekben a magánhangzók színének nagy szerepe van. Ez idézeteket kiosztottam a hallgatóim között, két ember közösen értelmezett egy-egy idézetet.

Csokonai Vitéz Mihály: A pillangóhoz

Az én lelkem is hajdanában,
Mint te, vidám s eleven volt...
De most lomha, s hernyó módjára
Máskál a fanyar bánatom,
És a mások mulatságára
Magának verskoporsót fon. -

Ady Endre: a Grófi szérűn

Koldus, rossz álmú zsellér ébred,
Kompos, bús kutya csahol.
Az egész táj vad fájdalom,
S a gróf mulat valahol.

Tóth Árpád: Meddő órán

Magam vagyok.
Nagyon.
Kicsordul a könnyem.
Hagyom.
Viaszos vászon az asztalomon.
Faricskálók lomhán egy dalon.
Vézna, száználmas figura, én.
Én, én.
S magam vagyok a föld kerekén.

József Attila: Levegőt!

Az én vezérem bensőmből vezérel,
Emberek, nem vadak,
Elmék vagyunk.

Juhász Gyula: Szeged

A Tiszaparton halkán ballagok
És hallgatom, mit sírnak a habok?

E patak méla fordulójánál
Állt egyszer gögös Attila király.

E tájon, hol a két víz összeér,
Áldozott egykor dús Ajtony vezér.

Ott fön, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búsult valahol.

Mert búsulásra volt itt mindig ok,
Úgy-e bajtársak, úgy-e magyarok?

Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petőfi Zoltán erre ballagott.

Megállok felhős tavaszég alatt,
S míg megy a víz és az idő szalad,
Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.

Mielőtt felolvastam volna az idézeteket, néhány mondatban jellemeztem a szerzőket, ismertettem a Csokonai-, az Ady- és a József Attila-vers szövegkörnyezetét.

Csokonai az idézett versben összehasonlítja életét a pillangóéval, majd felidézi boldog és boldogtalan állapotát. Akkor volt boldog, amikor reménykedett abban, hogy egyszer szerelme, Lilla az övé lesz. Reményében azonban csalatkoznia kellett, s ezért a vers születésekor szomorúnak érzi magát. A két különböző lelkiállapotot jelzi az idézet eleven és lomha szava. Az eleven szó jelentéstartalmához az él, mozog és örül igék jelentése tapad, a lomha melléknévhez pedig a lassúság, a fájdalom és a szomorúság érzete. E jelentésbeli ellentétet a hangrendi ellentét mutatja, érzékelteti s fokozza. A lomha szó környezetében a következő magánhangzók olvashatók: e-o-o-á-o-ó-ó-á-á-a-a-a-á-a-o-é-a-á-o-u-a-á-á-a-a-á-a-o-o-ó-o. 51 : 5 a mély magánhangzók javára. A szavak hangrendjének aránya: 12 mély, 2 vegyes és 2 magas (de, és). Csak ezzel a hangtani elemzéssel lehet teljes Csokonai szép versének megértése.

A grófi szérún a gróf és a zsellér ellentétét ábrázolja. Az idézett sorok csak az alvás és az ébrenlét ellentétét példázzák, de az egész költemény sokkal mélyebbet tükröz. A mély és a magas hangok aránya: 25 : 6. A versszak mély magánhangzói a közölt gondolat szomorúságát erősítik.

A "Meddő órán" magánhangzói a következők:

a a a o

a o

i o u a ö e

a o

i a o á o a a a o o

a i á o o á e o o

é a á a a i u a é

é é

a a a o a ö e e é

A mondatok sőhajtásnyi rövidsége, a sok mély magánhangzó teszi a megfogalmazást alkalmassá a fáradt, a szomorú költő életérzésének egyértelmű kifejezésére.

József Attila Gömbös Gyula katonai terrorja ellen tiltakozik, s e tiltakozásban a magas magánhangzós emberek, elmék szavakat állítja szembe a mély hangú vadak szóval. A hangrendi ellentét itt is a jelentés ellentétét fokozza.

Juhász Gyula Szeged című versében magányát, szomorúságát fejezi ki. Ezt az érzésvilágát vetíti vissza a múltba is. A költő lelkiállapotát szemléletesen példázzák a mély és a magas magánhangzók. Az alábbi statisztika a mély magánhangzók többségének arányát mutatja.

Versszakonként: 9 : 1

7 : 3

7 : 3

4 : 6

4 : 6

7 : 3

8 : 2

9 : 1

6 : 4

8 : 2

5 : 5

5 : 5

6 : 4

4 : 6

3 : 7

3 : 7

Tanulságos e magánhangzó statisztika további elemzése is. A két "legményebb", "legsötétebb" sor Juhász Gyula és Dugonics András szomorúságáról beszél: A Tiszaparton halkan ballagok ... Dugonics András búszult valahol. A két "legmagasabb", "legvidámabb" sor a költő hitét, bizakodását jelzi: Érzem, hogy az öreg Tisza felett/ Az örök élet csillaga remeg.

Ez összefüggések tudatosítása után már mindenkit érdekelt a hangtani magyarázat, a magyar magánhangzók bemutatása. A matematikai törtekhez hasonlóan számlálóba és nevezőbe írtam fel a magánhangzó párcékat:

a - rövid, ajakkerekítéses, mély, alsó
nyelvállású

á - hosszú, ajakréses, mély, alsó
nyelvállású

e - rövid, ajakréses, magas, középső
nyelvállású

é - hosszú, ajakréses, magas, kö-
zépső nyelvállású

i - rövid, ajakréses, magas, felső
nyelvállású

í - hosszú, ajakréses, magas, felső
nyelvállású

stb.

A számlálóban és a nevezőben megvizsgáltattam az azonos tagokat, s ezekkel "egyszerűsítettem". Azok a

hangok tekinthetők a magyarban páros hangoknak, amelyek csak az időtartamban különböznek egymástól. Ezért nem lehet a magyar a hang párja az á -nak.

Másféle összehasonlításokat is végeztem, pl. az a - o - u hangok képzésében megfigyeltetem az ajkak mozgását.

Tudatosítottam a hallgatókban a magyar magánhangzórendszer egyik legfontosabb jellemzőjét: az időtartambeli eltérés fontosságát, nemegyszer jelentésmódosító-, változtató szerepét. Ilyen mondatokat skáláztattam velük: "K e r e k e z a z s e m l e . K é r e k e g y z s e m l é t . E l g u r u l t a k e r é k . I t t c s a k s i k e t v á s á r o l h a t . I t t c s a k s i k e t v á s á r o l h a t . A p á d a t n e v á r d , m e g h á l t R e s z e g e n . A p á d a t n e v á r d , m e g h a l t r é s z e g e n . D i ó t t ö r ö k . D i ó t t ö r ö k . T ö r ö k a z a s z t a l o n . K o r k é p . K ó r k é p . A d a l n o k b ú j a . A d a l n o k b u j a . " A g y a k o r l á s s o r á n a m o n d a t b ó l k i e m e l t e m a s z a v a k a t , a s z ó p á r o k a t , a g y a k o r l á s v é g é n ú j r a v i s s z a r a k t a m . E s z ó p á r o k m e g g y ő z t é k a h a l l g a t ó k a t a z i d ő t a r t a m j e l ö l é s é n e k f o n t o s s á g á r ó l .

A magánhangzók elemzése után visszatértünk az idézetekhez. Otthon a szöveget magnószalagra mondtam háromféleképpen: a szöveg mondanivalójának megfelelően, ellentétes hangszereléssel és ritmusban, szenttelen hangon. Kértem, figyeljék meg, melyik illik legjobban a részlet gondolatához, a hangszereléshez. Hallgatóim megértették a gondolat és az előadás közötti párhuzamot, s kinevették az ellentétes olvasatot.

E bemutatás után kórusban és egyénenként újraolvastuk a gondolataiban és a hangszerelésében megértett szöveget. A hibás ejtésekét közösen javítottuk. Olvasás közben a hallgatóim a magánhangzók jellemzőit szemmel kísérhették.

Milyen hasznát tapasztaltam e módszeremnek?

a) Szórakoztató, gondolkodtató. "Észre sem vették",

s a magyar magánhangzók jellemzőit, helyes kiejtését, kiejtését elsajátították.

- b) Segítséget ad a versek teljes megértéséhez.
- c) Szemléletesen példázza az irodalom és a nyelv kölcsönösségét.
- d) Jó versmondóvá, szavalóvá nevel.
- e) Pontosabbá teszi a magánhangzók írását.

Meggyőződésem: a magyar nyelv sikeres tanításának két feltétele van: a hallgatók érdeklődése és az oktató szakmai, módszertani felkészültsége. Ha a második feltétel mesteri, művészi szinten van, akkor képes az első megteremtésére is. Röviden tehát: a magyar nyelv oktatásának sikere tőlünk, lektoroktól függ. Mi sok tényező, feltétel hiányát pótolni tudjuk, de felkészültségünket - minket - semmivel sem lehet. (1970.)

Németh Jenő

A helyhatározó kifejezési eszközeinek tanítása

E hozzászólás megfogalmazása során szem előtt kell tartanom a Párizsban magyarul tanuló hallgatók két nagy csoportjának egymástól különböző igényeit: a magyar anyanyelvűekét - az ő esetük hasonlít az itthoni középiskolásokéhoz -, és a franciákét, akik számára teljesen idegen nyelv a miénk. Figyelembe kell venni azt is, hogy tanszék keretében dolgozom, következésképpen lehet és kell is együttműködni francia és magyar kollegákkal.

Ezek alapján a magyar határozórendszer tanítását két fázisban kívántam megvalósítani: